

ETNOLOGIJA IN NARODNO VPRAŠANJE

(Teze za razpravo)

1. Nobenega dvoma ni, da sodi etnologija med izrazite nacionalne discipline v ožjem pomenu te besede. Da je narodno vprašanje bistvena ali kar temeljna sestavina njenega zanimanja, pove že njeno ime. Ne glede na to, kako si pojem etnos (gr. ethnos) danes razlagamo, ali uokvirjamo z besedo etnos tudi pojmovanje naroda v modernem smislu ali ne, ne moremo usmeriti razprave o narodnem vprašanju mimo njega in zavoljo tega tudi mimo etnologije ne. Etnologija, etnografija, narodopisje, folklor in folkloristika so pojmi, za katere se manj poučenim in celo vrsti strokovnjakov zdi, da se njihova vsebina pokriva le s problemi narodnega značaja. Njihov nastanek in razcvet povezujejo s tako imenovano pomladjo narodov, kar za pojem folklor (folklore), ki v prevodu pomeni ljudsko vedenje, ljudsko modrost, vsekakor drži. Res je tudi, da je etnologija pod pojmom narodopisje doživela prav v preteklem stoletju največji razmah.

Kot člen široko pojmovane slavistike, germanistike,

Glasnik Slovenskega etnološkega društva

Glasilo Slovenskega etnološkega društva
Izhaja štirikrat letno, naklada 700 izvodov
Grafična priprava in tisk: DITC, Novo mesto
Glavni in odgovorni urednik: Janez Bogataj

Člani uredništva:

Ivan Sedej
Bojan Kavčič
Mojca Ravnik
Zmago Šmitek
Damjan Ovsec (Bulletin of Slovene ethnological society)
Božidar Jezernik
Marko Terseglav
Ingrid Slavec (Lektorica)
Prevodi v angleščino Nives Sulič

Izdajateljski svet:

Julijan Strajnar
Slavko Kremenšek
Angelos Baš
Boris Kuhar
Inga Miklavčič

Naslov uredništva: Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12,
61000 Ljubljana, telefon: 22-121, int. 335

Posamezna številka stane 20 din

Celoletna naročnina 80 din

Tekoči račun: 50100-678-44338

Fotografije in risbe po želji vračamo, rokopisov ne vračamo!

Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji sami!

Po mnenju Republiškega komiteja za kulturo (št. 4210-27/78) šteje Glasnik SED med proizvode iz 7. točke prvega odstavka 36. člena Zakona o obdavčenju proizvodov in storitev v prometu, za katere se ne plačuje temeljni davek od prometa proizvodov.

Številko sta sofinancirali Raziskovalna skupnost Slovenije in Kulturna skupnost Slovenije.

SLIKA NA NASLOVNI STRANI

Na fotografiji je predsednik društva Svoboda iz Mežice Vajdl Jože.

Slika je bila posneta leta 1923 v Črni na Koroškem.

SLIKA NA ZADNJI STRANI

Prvomajski shod članov društva Svoboda iz Mežice in Črne na Koroškem leta 1928.

Prvomajski shodi „svobodašev“ so bili med leti 1919 in 1929 izmenično enkrat v Črni in drugič spet v Mežici.

Na shode so se vozili s kolesi, ki so jih za to priložnost okrasili s cvetjem in raznobarnimi papirnimi trakovi.

Obe fotografiji je posnel fotograf iz Črne na Koroškem Černjak Ernest-Neči.

DARKO VINKL
študent etnologije

manj romanistike, so etnološko strokovno dejavnost šteli v nacionalno konstitutivnem smislu med najodličnejša prizadevanja. To pač zato, ker naj bi bilo iz folklore, iz tako imenovanega narodnega blaga, mogoče razbrati še neizkrivljene poteze tako imenovanega narodnega duha. Le-ta naj bi bil namreč pristen, nepokvarjen, še čist v daljnji preteklosti, v davnini; potlej je njegova izvornost vse bolj bleдела. Ohranili naj bi se le še preostanki, tako imenovani prežitki, ostaline starosvetnosti, ki jih je veljalo kot „narodne svetinje“ zbrati, da bi jih ne bilo prej konec. To zavoljo napredujoče industrializacije in siceršnih pojavov „modernega“ sveta. In so zbirali. Komur je bilo mar „narodnosti“, ni mogel ostati ravnodušen do „narodnega blaga“; soudeležil se je zbiranja ali je to dejavnost njenemu tedanjemu pomenu ustrezno cenil. Narodopisno prizadevanje je bilo tako docela v „duhu časa“, bilo je, bi rekli, „na liniji“ delovanja „za narodno stvar“.

2. Pod konec preteklega stoletja se je prejšnja vsenarodna zagretost za tako imenovane ljudske vrednote pričela ohlajati. Istovetenje ljudskega in narodnega je pričelo izgubljeni na pomenu. Končno so med njiju potegnili celo cezuro. Na njej, na tej zarezi, je na primer že zgrajen prvi sintetični prikaz slovenske ljudske kulture Narodopisje Slovencev (Ljubljana 1944, 1952). Ti premiki so seveda imeli za etnologijo neogibne posledice. Z usihanjem njene narodno konstitutivne vloge se je zmanjšala tudi njena družbena teža. Ko so slovenski razumniki ob ustanovitvi univerze v Ljubljani leta 1919 urejali njen predmetnik, so na etnologijo že povsem pozabili. Za slovenski narod so bile tedaj potemtakem res pomembne na primer le književnost, filozofija, upodablajoča umetnost, ne pa več tako imenovano narodno blago, se pravi pomniki neke stare narodove kulture. Stanje bi lahko razložili z rekom, ko je zamorec svoje delo opravil, lahko gre. Sicer pa je bil proces docela naraven. Vera v pomen folklor za narodni razvoj ni mogla trajati večno. Bila je plod določenega razdobja v narodni zgodovini in je s koncem dobe usihala tudi sama. Začasna nova prebujenja so bila povezana z obrambo pred tujimi nacionalizmi, ki so uvrščali tudi folkloro med svoje orožje. Ne gre pa kajpak spregledati, da je vsenarodni interes za ljudsko kulturo iz 19. stoletja počasi in do neke mere nadomestil interes konservativnega meščanskega tabora, ki je s poudarjanjem „tradicionalnih“ in „občestvenih“ vrednot iz ljudske kulture skušal uravnati tok zgodovinskega razvoja v skladu s svojimi razrednimi stališči. Koketiranje s folkloro kot posebno nacionalno vrednoto je dobilo sedaj izrazit razredni značaj.

Res je, da etnološkega strokovnega prizadevanja ob koncu razdobja naše meščanske družbe še zdaleč ne gre gledati le skozi nakazana očala. Res pa je tudi, da si ne kaže delati utvar, da so z osvoboditvijo in ljudsko revolucijo nakazani vidiki zamrli. Zato se strinjamo s tistimi, ki naglašajo potrebo temeljite izmenjave mnenj o vlogi in pomenu ljudskokulturne dediščine v našem času.

3. V že omenjenem Narodopisju Slovencev sta bila kot predmet etnološkega preučevanja označena ljudstvo in ljudska kultura. Pri obeh naj bi šlo za tisto stopnjo v razvoju, ko še ne moremo govoriti o narodu v sodobnem pomenu besede. Pri današnjih evropskih narodih in s tem tudi pri Slovencih 20. stoletja naj bi bile etnološko zanimive le tiste sestavine v življenju nekaterih socialnih in profesionalnih skupin, predvsem kmečkega prebivalstva, ki so se ohranile v bolj ali manj čisti obliki iz razdobja, ko se narodi še niso konstituirali kot nacije.

Ljudstvo in narod, ljudska kultura in narodna kultura naj bi bili torej stvar preučevanja različnih disciplin. Etnologija po teh vodilih ni soudeležena pri raziskovanju kulturnega ustroja današnjega razvitega sveta. V njem naj bi iskala kvečjemu le prežitke, obledele spomine nekega starosvetnega stanja, ki ga že zdavnaj ni več. Pač: ena temeljnih nalog tako zasnovane etnologije naj bi bilo vračanje starosvetnih kulturnih vrednot modernemu industrializiranemu in urbaniziranemu svetu. Tendence torej, ki smo jo že omenili. Etnologija te vrste lahko seveda doprinaša svoj delež le takim obravnavam narodnega vprašanja, ki so zasnovane na idealističnih nazorih, kjer se z „objektivnimi filozofskimi kriteriji“ zavračajo „zgodovinske razlage“ in podobno.

V etnologiji nakazuje usmeritve je o ljudstvu govor v bistvu le v teoriji; o njegovem vsakdanjem življenju v vsej njegovi prepletenosti zvemo malo, o njegovem dejanskem socialnem položaju pravzaprav ničesar. Središče zanimanja so le kulturne sestavine, ki imajo po dokaj umišljenih kriterijih tako imenovani ljudski in s tem narodopisni (= etnološki) značaj. Zgodovinsko zasnovana obravnava narodnega vprašanja si z izsledki tako naravnane etnologije pač ne more mnogo pomagati. Pa tudi zgodovinsko zasnovano etnološko raziskovanje ne.

4. Razumljivo je, da se je današnja slovenska etnologija poskušala od predstavljene smeri ustrezno odmakniti. Med etnologi so bila iskanja drugačnih poti dovolj odmevna. Vendar kaže marsikaj na to, da so zunaj etnološke stroke predstave o etnologiji, o njenem predmetu, metodiki, nalogah in ciljih pogosto še dokaj stare. Zato je tem bolj razveseljivo, da so bili ob razpravah o narodnem vprašanju premiki v naši etnološki vedi upoštevani. Še več: vse kaže, da utegnejo biti etnološki izsledki tudi ob spremembah v pojmovanju predmeta ali pravzavoljo tega pri razpravah o narodnem vprašanju zanimivi in uporabljivi. Zdi pa se, da tudi neogibni.

5. V današnji slovenski etnologiji je temeljni poudarek na tako imenovanem načinu življenja. Seveda je ob tem še nadalje ustrezno upoštevana tudi ljudska kultura kot, lahko bi rekli, množična kultura preteklosti. Ker uporabljajo pojem način življenja v zadnjem času tudi v zvezah, ki se z ambicijami etnologov več ne prekrivajo, dodajamo k predmetni oznaki način življenja še pristavek — na ravni vsakdanjosti. Način življenja, tudi življenjski stil, vsakdanjost ali kultura vsakdanjosti so pojmi, s katerimi se lahko sporazumevamo tako za sedanost kot za preteklost, ko opredeljujemo predmet in naloge etnološke znanstvene discipline. Ob tem pa je treba reči, da tako pojmovanje etnologije ni novo. Podobna je bila podoba etnološke misli že v dobi razsvetljenstva, iz katerega je slovenska etnologija sploh izšla. Intencije romantike so kasneje razsvetljsko smer v etnologiji preglasile in jo potisnile v senco. Vendar je zadržati niso mogle. Kje vse in v kolikšni meri se je v dobi razsvetljenstva spočeta etnološka smer uveljavljala kasneje, nam še ni v nadrobnostih poznano. To bo treba še raziskati; o Janezu Trdini kot enemu najpomembnejših nosilcev slovenske etnološke misli v preteklem stoletju, na primer, smo več spregovorili šele pred kratkim.

6. Če je bila etnološka misel, značilna za razdobje romantike, tako rekoč brez ostankov „v službi“ nacionalne ideje, bi kaj takega ne mogli trditi za razsvetlence. Njihova misel je bila bližja gospodarskim in socialnim vprašanjem. Bila je v največji meri naravnana k problemom sodobnega življenja. V središču njenega zanimanja so bili ljudje in ne stvari ali reči. Dela te vrste so

nastajala do dobršne mere zunaj narodnobuditeljskih prizadevanj. Pa vendar ni mogoče tudi pri tej smeri spregledati njenega nacionalnopolitičnega pomena, kdaj pa kdaj pa tudi narodnopolitičnih namer. Na primer pri Trdini. Svoje izrazito narodnopropropagandne in ljudskovzgojne ambicije je Trdina povezal s preučevanjem značaja sodobnega slovenskega človeka na Dolenjskem. Poznavanje sodobnega življenjskega stila naj bi torej rabilo narodni vzgoji in s tem krepitvi slovenstva. Kako pomembna sta kvaliteta življenja ali raven kulture vsakdanjosti v narodnoobrambnem pogledu so se na primer lahko prepričali slovenski študentje različnih idejnih smeri pri svojem narodnoobrambnem delu konec tridesetih let. Vsi po vrsti so morali ugotavljati, da so ustrezne vsakdanje življenjske razmere pogoj za uspešno narodnoobrambno delo. To kajpak tudi na območjih, kjer bi se po romantičnih narodopisnih predstavah še mogli osloniti na starodavne narodne vrednote. Ali: po oceni nekega nacističnega funkcionarja naj bi bila razlika v načinu življenja temeljni razlog za vse večji razkorak med prebivalstvom okupirane Štajerske in nemško oblastjo. Kaj vse si velja v tem primeru predstavljati pod načinom življenja, je odprto vprašanje. Vendar je kljub temu mogoče trditi, da v vseh navedenih primerih ni šlo le za neke „pristine vrednote narodne biti“ in podobno, temveč za bolj prozaična, rekli bi vsakdanja vprašanja.

7. Preučevanje vloge in pomena vsakokratnega načina življenja, življenjskega stila, kulture vsakdanjosti v razvoju narodnega vprašanja je torej naloga, ki jo po svoji predmetni usmeritvi prevzema današnja slovenska etnologija. Razkrivanje „tradicionalnih etničnih značilnosti“ ob tem seveda še nadalje ostaja njena dolžnost, ki pa jo današnja etnologija izpolnjuje na metodološko posodobljen način. Tudi skozi preučevanje načina življenja oziroma ob navezavi nanj. Tako je torej način življenja na ravni vsakdanjosti osrednja točka etnološkega zanimanja pri vključevanju etnologov v razprave o narodnem vprašanju. Ker ni bilo doslej storjenega v tej smeri tako rekoč ničesar, bo treba to vrzel tem hitreje zapolniti. To zato, ker smo prepričani, da je raven vsakdanjega življenja tisto področje, kjer prihaja politični, gospodarski, socialni in kulturni položaj posameznih narodov in narodnosti po posameznih razdobjih najbolj verno do izraza.

SLAVKO KREMENŠEK

* Teze so bile pripravljene za t. i. Speransove dneve na Filozofski fakulteti v Ljubljani v februarju 1981. Le-ti pa so bili preloženi.

PROBLEMI ETNOLOŠKEGA PREUČEVANJA MEST (OB PRIMERU TRSTA)

Slovenska etnologija se s problematiko mest praktično še ni ukvarjala. Seveda obstajajo nekatere raziskave in študije, ki so začele z raziskovanjem načina življenja tudi nekaterih mestnih predelov, čeprav je moč opaziti v teh elaboratih splošno tendenco, da se za raziskovanje izbrane predele po svojih značilnostih (največkrat gre tu za socialno posebno ogrožene soseske, zaključene socialne ali etnične enote) zapira v točno določene okvire, ki ne dopuščajo nobene dialektike z zunanjim svetom. Ta avtakični pristop, če ga lahko tako imenujemo, izvira verjetno iz dolgega obdobja, ko je etnologija kot samostojna veda pokrivala dejansko le kmečko problematiko v vsej svoji tradicionalnosti. Jasno je, da je bil tak pogled, logična posledica dejanskih razmer, v katerih je bila